

3

Obecné schéma pro přípravu návrhů výzkumu

Tato kapitola popisuje obecné schéma, jak postupovat při přípravě a organizování návrhů výzkumu, přičemž se soustřeďuje na ústřední roli výzkumných otázek. Má-li prezentace problematiky určitý rámec a strukturu, neznamená to, že vývoj návrhu probíhá zcela logicky, organizovaně a deduktivně, jak by bylo možné odvodit z této prezentace. Jistě je možné postupovat podle prvního plánu, pravděpodobnější však je, že tvorba návrhu proběhne neuspořádaně, v rámci cyklického procesu s váháním a frustracemi, kdy výzkumník střídá postup vpřed s kroky vzad při zpracování různých aspektů a různých odstavců směrem k hotovému návrhu. To odráží rozdíl mezi procesem a produktem, zmíněnými v kapitole 2. Proces může být neuspořádaný, ale od produktu se očekává, že bude úhledný, dobře strukturovaný a snadný ke čtení.

3.1 Základní schéma

V kapitole 2 se zmiňují, že návrh musí obsáhnout tato hlavní témata:

- o čem je navrhovaný výzkum,
- co se pokouší odhalit nebo čeho chce dosáhnout,
- jak se bude při tom postupovat,
- jaké bude ponaučení, co se dozvíme a proč to je cenné.

Tato témata můžeme formulovat pomocí tří obecných, ale ústředních otázek:

- Co?
- Jak?
- Proč?

Bez ohledu na to, jak se výzkumník postaví k aspektům probíraným v příští kapitole, jsou tyto tři obecné otázky ohniskem návrhu výzkumu. Společně tvoří obecný rámec pro jeho přípravu.

Co je předmět, který se výzkum snaží odhalit (udělat nebo dosáhnout). Formulováno tímto způsobem, *co* odkazuje přímo k výzkumným otázkám, nejdříve obecně a pak specificky.

Jak znamená, jakým způsobem chceme výzkumem zodpovědět výzkumné otázky. Zodpovídání otázky *jak* znamená vypořádat se s metodami výzkumu. Metody zde závisejí na výzkumných otázkách.

Proč znamená, za jakým účelem je tento výzkum nutné provést. Poukazuje na zdůvodnění (nebo k významnosti či důležitosti a očekávanému příspěvku) výzkumu. Uznává, že každý výzkum vyžaduje značné investice času, energie a ostatních zdrojů a tyto investice si žádají zdůvodnění. Také to zahrnuje představu návrhu výzkumu (a výzkumu samého) jako koherentní argumentace. Argumentace prezentovaná v návrhu má do určité míry zodpovědět otázku, proč je cenné výzkum provést. Navíc,

jak je uvedeno v kapitole 6, se v návrhu může objevit kapitola, která explicitně vyjádří zdůvodnění a předpokládaný přínos navrhovaného výzkumu.

Obecně řečeno, dobrý způsob, jak postupovat při přípravě návrhu výzkumu, je soustředit se na *co* před *jak* (viz odstavec 3.7.2). Proto se bude tato kapitola koncentrovat na výzkumné otázky. Položit *co* před *jak* znamená položit otázky před metody. O metodách pojednáme v kapitole 5.

3.2 Hierarchie konceptů

Výhodou plánování výzkumu na základě výzkumných otázek je to, že explicitně vyjadřuje myšlenku úrovní abstrakce ve výzkumu. Můžeme rozlišit pět úrovní konceptů a otázek, které se liší v úrovni abstrakce, formulováním induktivně-deduktivní hierarchie:

- výzkumná oblast,
- výzkumné téma,
- obecné výzkumné otázky,
- specifické výzkumné otázky,
- otázky při sběru dat.

Tvrdit, že těchto pět oblastí tvoří hierarchii, je totéž jako říci, že se liší v úrovni abstrakce a obecnosti a že je nutné je mezi sebou logicky propojit pomocí indukce a dedukce. Horní úroveň je nejobecnější a nejvíce abstraktní. Spodní úroveň je nejvíce specifická a nejkonkrétnější.

Takže shora dolů je výzkumná oblast obecnější než výzkumné téma, které je zase obecnější než obecná výzkumná otázka nebo obecné výzkumné otázky; ty jsou obecnější než specifické výzkumné otázky. Specifické výzkumné otázky jsou obecnější než otázky, které klademe při sběru dat.

Jinak řečeno a orientováno zdola nahoru je to tak, že otázky při sběru dat vyplývají (nebo jsou určeny..., obsaženy v...) ze specifických výzkumných otázek, které samy o sobě plynou z obecných výzkumných otázek atd., až se dostaneme v hierarchii až na její vrchol.

Užitek z tohoto koncepčního rámce a organizace výzkumu je ten, že vyjadřují a osvětlují propojení mezi různými úrovněmi abstrakce. Mezi těmito úrovněmi je zapotřebí mít pevné logické spojení, aby se výzkum vyznačoval vnitřní konzistencí, koherencí a validitou. K tomu slouží vyjádření „vyplývají z...“ z předchozího odstavce. Technické koncepty nebo procesy, které se na tomto dění podílejí, jsou dedukce a indukce. Pohybujeme se směrem dolů v hierarchii pomocí dedukce a nahoru pomocí indukce. Oba procesy jsou řízeny logikou.

Všechny výzkumné projekty nelze ovšem organizovat a plánovat popsáním způsobem. Projekty, u nichž má výzkum spíše rozvíjející se charakter, nelze jednoduše přizpůsobit popsání silně strukturovanému schématu. Také se diskutuje o výzkumných otázkách vedoucích k zobecnění nebo spíše k individualizaci (Maxwell, 1996, s. 54–55)⁷ a o zamýšleném důrazu na jeden z těchto typů otázek v uvažované studii. Ize však říci, že mnoho studií vyhovuje docela dobře popsání přístupu, a popsání hierarchie konceptů je každopádně vždy užitečné, a to jak z didaktických, tak z praktických důvodů. Nejenže uvažování pomocí těchto pojmů pomáhá při tvorbě návrhů, ale přispívá také k jasné komunikaci o vašem výzkumu a k srozumitelnému popisu výzkumného návrhu (a později k napísní disertační práce). Pokud studie zdůrazňuje individualizující otázky, užívání těchto pojmů a abstrakcí pomáhá zvýraznit logiku a posílit vnitřní validitu výzkumu.

⁷ Zobecnující otázka hledá *nomotetickou znalost* = všeobecný zákon – jako tvrzení platící pro celou třídu lidí, situací, událostí nebo fenoménů. Specifická otázka hledá *ideografickou znalost* = místní, případovou, specifická tvrzení.

3.3 Výzkumné oblasti a témata

Výzkumná oblast se obvykle vymezuje několika málo slovy a někdy jen slovem jediným. Podobně i téma se označí několika málo slovy, obvykle však obsáhleji než výzkumná oblast. Téma je částí oblasti výzkumu. Jedná se o aspekt nebo část oblasti – poněkud konkrétnější krok směrem k označení předmětu výzkumu. Výzkumná oblast téma zahrnuje, ale nejedná se samozřejmě pouze o jediné téma uvnitř této oblasti.

Příklady výzkumné oblasti jsou absentérství v práci, kultura adolescentů na středních školách, život s Tourettovým syndromem, neúspěch nebo úspěch při univerzitním studiu, členství v dobrovolných organizacích, sebevražednost mladistvých. Tabulka 3.1 ukazuje čtyři možná výzkumná témata v oblasti sebevražednosti mladistvých.

Tabulka 3.1 Od výzkumné oblasti k výzkumným tématům

Výzkumná oblast
Sebevražednost mladistvých
Čtyři možnosti výzkumných témat
1. četnosti sebevražd v různých skupinách
2. Faktory ovlivňující sebevražednost mladistvých
3. Způsoby ovlivňování sebevražedného chování mladistvých
4. Kultura mladistvých a význam sebevražd

Poznámka

Téma 1 a téma 2 implikují spíše kvantitativní výzkum.

Téma 3 a téma 4 implikují spíše kvalitativní výzkum.

Označíme-li nejdříve výzkumnou oblast a pak téma uvnitř oblasti, získáme první úroveň zaměření výzkumu, což nám umožní vyjasnit si, jaké máme možnosti. Každá oblast obsahuje mnoho témat, takže provádíme dvě volby: první je volba oblasti výzkumu, druhá je volba tématu uvnitř oblasti. Většinou studenti nemají větší obtíže s první volbou, s oblastí výzkumu. Obvykle vědí, o jakou oblast se zajímají. Častěji mají potíže s druhým

rozhodnutím: Jaké si mám zvolit téma ze všech možných témat v oblasti?

Cenným důsledkem vymezení oblasti výzkumu je to, že vám to jako výzkumníkovi umožňuje propojit váš výzkum s literaturou. Přesné vymezení tématu uvnitř oblasti je také určující pro výběr relevantní literatury pro váš výzkum a ještě přesněji zaměřuje na vhodnou literaturu. Umožňuje vyhledat specifickou literaturu, která bude základem pro zamýšlený výzkum.

3.4 Obecné a specifické výzkumné otázky

Obecné a specifické výzkumné otázky směřují k další úrovni specifičnosti a dále zužují zaměření navrhovaného výzkumu. Rozdíl mezi nimi je v úrovni specifičnosti. Obecné výzkumné otázky jsou obsáhlejší, abstraktnější a nelze je (obvykle) přímo zodpovědět, protože jsou příliš obecné. Specifické otázky jsou přímočařejší, detailnější a konkrétnější. Lze je přímo zodpovědět, protože ukazují na data, která jsou pro odpověď potřebná. Tohoto aspektu si všimneme v odstavci 3.6.

Podobně jako v oblasti výzkumu existuje více témat, tak také existuje více obecných výzkumných otázek uvnitř tématu. Specifické výzkumné otázky rozvíjejí dále deduktivní proces tím, že rozdělí obecnou otázku na specifické otázky, které z ní vyplývají.

Obecná otázka je obvykle příliš široká, aby se na ni dalo přímo odpovědět. Proto vyžaduje logické dělení do několika specifických výzkumných otázek. Obecnou otázku zodpovíme nepřímo pomocí akumulace a integrace odpovědí na příslušné specifické výzkumné otázky. V jedné studii může být více než jedna obecná výzkumná otázka. V takovém případě bude každá z nich vyžadovat analýzu a rozdělení do vhodných specifických výzkumných otázek. Tabulky 3.2 a 3.3 ilustrují tento proces pro výzkumnou oblast sebevražednosti mladistvých.

Tabulka 3.2 Od výzkumného tématu k obecným výzkumným otázkám

Výzkumné téma
Faktory ovlivňující četnost sebevražd mladistvých
Obecná výzkumná otázka 1
Jaký je vztah mezi faktory rodinného prostředí a incidencí sebevražd mladistvých?
Obecná výzkumná otázka 2
Jaký je vztah mezi faktory zkušeností ze školy a incidencí sebevražd mladistvých?

Poznámka

Je možné položit obecnější otázky. Zde uvádíme pouze dva příklady. Z tabulky 3.1 je patrné, že tyto otázky směřují spíše ke kvantitativnímu výzkumu.

Tabulka 3.3 Od obecné výzkumné otázky k výzkumným otázkám specifickým

Obecná výzkumná otázka
Jaký je vztah mezi faktory rodinného prostředí a incidencí sebevražd mladistvých?
Specifická výzkumná otázka 1
Jaký je vztah mezi příjmem rodiny a incidencí sebevražd mladistvých? nebo Jaká je četnost sebevražd mladistvých u rodin s různým příjmem?
Specifická výzkumná otázka 2
Jaký je vztah mezi rozvodem rodičů a incidencí sebevražd mladistvých? nebo Jaká je četnost sebevražd mladistvých u rodin, kde rodiče jsou rozvedeni nebo žijí odděleně, a u rodin, ve kterých tomu tak není?

Poznámka

Je možné položit ještě specifičtější otázky. Zde se jedná pouze o dva příklady.

Toto rozlišování je ve skutečnosti věcí zdravého rozumu a není obtížné ho provést v praxi výzkumného plánování. Už jsme se

zmínili o tom, že ačkoli jsem popis postupu provedl deduktivně, není nutné takto postupovat. Jednotlivé kroky a rozhodnutí se mohou provádět induktivně a nejčastěji se provádějí cyklicky a v iterativním propojení indukce a dedukce.

Vyjádřeno formálně, dobrý způsob, jak rozlišit obecné otázky od specifických, spočívá v tom, že ke každé otázce po jejím navržení aplikujeme empirické kritérium (odstavec 3.6): je jasné, jaká data musíme získat k jejímu zodpovězení? Pokud je odpověď na každou takovou otázku kladná, můžeme postoupit od otázek k metodám. Je-li odpověď záporná, bude asi zapotřebí další specifikace. Toto kritérium je také dobrou prozkoumatelnou kontrolou při rozhodování, zdali jsme dospěli k prozkoumatelným otázkám.

Hlavním motorem této diskuse je proces úpravy obecného konceptu do specifické podoby tím, že ukazujeme jeho dimenze, aspekty, faktory, komponenty nebo indikátory. Ve skutečnosti vymezujeme obecný koncept směrem „dolů“ k datovým indikátorům. Z pojmů, které jsem použil (dimenze, aspekty, faktor, komponenty, indikátory), dávám přednost pojmu *indikátor*, protože má širokou aplikovatelnost v různých typech výzkumu. Je použitelný v kvantitativním i kvalitativním kontextu, zatímco „dimenze“, „faktory“ a „komponenty“ mají spíše kvantitativní konotace.

Lze formulovat jednu podmínku. V kvalitativních studiích se častěji setkáme s tím, že výzkum bude postupovat směrem „nahoru“ od indikátorů k obecným konceptům. Zopakujeme si, že není důležité, jakým způsobem výzkum postupuje. Můžeme postupovat „nahoru“ využitím dedukce, od obecných konceptů ke specifickým konceptům a k indikátorům, nebo můžeme postupovat „nahoru“ použitím indukce, od indikátorů ke specifickým a obecným konceptům či dedukcí a indukci užijeme zároveň. Důležité je, že hotový produkt, návrh (jako část celého výzkumu), vykazuje logické propojení mezi různými úrovněmi abstrakcí.

3.5 Otázka sběru dat

Na nejspodnější úrovni této hierarchie se nacházejí otázky při sběru dat. Jedná se o otázky na nejvíce specifické úrovni.

Oddělení otázek pro sběr dat má ten důvod, že studenti často směšují výzkumné otázky s otázkami při sběru dat. Výzkumná otázka je otázka, kterou chce výzkum zodpovědět. Otázka při sběru dat je otázka, kterou pokládáme, abychom získali data, jež pomohou zodpovědět výzkumnou otázku. V tomto smyslu je více specifická než výzkumná otázka. Abychom mohli zodpovědět výzkumné otázky, bude také při sběru dat zapotřebí více než jedné otázky.⁸

Jaký význam má tato hierarchie konceptů pro vytváření návrhu výzkumu? Detailní analýzou toho pojmu jsem se zabýval také proto, že se často jedná o ústřední aspekt preempirické, přípravné fáze výzkumu a jasně ukazuje na odlišné úrovně abstrakce. Porozumění této hierarchii je důležité, ale je málo pravděpodobné, že ji lze jako nějakou formuli aplikovat při vytváření návrhu. Bylo uvedeno, že celý proces vývojové fáze je poměrně neuspořádaný, iterativní a cyklický a může probíhat mnoha způsoby.⁹ Jestliže si však popsanou hierarchii budete připomínat, bude vám užitečná při rozboru a organizování mnoha otázek, s nimiž se setkáte při každém vážnějším uvažování o výzkumné oblasti a výzkumných tématech.

⁸ To doslovně neplatí pro všechny otázky, které mohou být použity při sběru dat ve studii. Daná specifická otázka v dotazníku může být dosti obecná, například úvodní otázka v kvalitativním rozhovoru. Důležité však je, že většina otázek na úrovni sběru dat má specifický charakter vázaný na jeden případ, osobu nebo událost.

⁹ Locke a kol. (1993) uvádějí příklady tohoto procesu návrhu otázek, zahrnující indukci (s. 50) a dedukci (s. 53). Maxwell (1996, s. 54–59), Když píšou o kvalitativním výzkumu, dělají rozdíly mezi výzkumnými otázkami (zevšeobecnující-specifikující, instrumentální-realistické, variabilita-průběh). Také uvádějí příklad (s. 50) návrhu výzkumných otázek a příslušná cvičení (s. 61–62). Madsen (1983, s. 30–34) ukazuje, jak navrhnout vedlejší (tj. specifické) výzkumné otázky ze všeobecných otázek.

3.6 Výzkumné otázky a data – empirické kritérium

V empirickém výzkumu je zapotřebí, aby data byla spojena s koncepty a koncepty s daty a aby spojení mezi koncepty a daty bylo těsné, logické a konzistentní. Tuto představu je zapotřebí aplikovat na naše výzkumné otázky.

Koncepty jsou vestavěny do výzkumných otázek. Obecné výzkumné otázky používají obecné koncepty a specifické otázky používají koncepty specifické. Obecné koncepty jsou obvykle příliš obecné a abstraktní, aby je bylo možné spojit přímo s datovými indikátory. S daty jsou spojeny spíše nepřímou prostřednictvím specifických konceptů. Překládání obecných konceptů do konceptů specifických znamená specifikovat, co bude výzkumník považovat za indikátory – v empirických datech – těchto konceptů.

Představa empirického kritéria pro výzkumné otázky je ta, že dobře navržené a formulované otázky indikují, jaká data jsou zapotřebí, abychom je zodpověděli. Je to představa, která stojí v pozadí v úsloví, že „dobrá otázka, znamená polovinu odpovědi“. V konečném důsledku každá výzkumná otázka musí být formulována na takové úrovni specifičnosti, že rozpoznáme, jaká data jsou zapotřebí, abychom ji mohli zodpovědět.

Toto empirické kritérium můžeme aplikovat zcela rutinně v průběhu navrhování výzkumných otázek. Je u každé otázky jasné, jaká data potřebujeme k jejímu zodpovězení? Jestliže výzkumná otázka neposkytuje jasnou indikaci potřebných dat, pak nevíme, jak máme pokračovat ve výzkumu, když se dostaneme do fáze sběru dat a jejich analýzy.

Určitý problém nastává s takzvanými „je třeba“ otázkami. Mám na mysli otázky jako:

Je třeba, aby učitelé hodnotili studenty? Je třeba, aby učitelé znali IQ svých studentů? Mají učitelé používat tělesné tresty?

Je třeba, aby pečovatelky nosily bílé uniformy?¹⁰ Mají zdravotní sestřičky dovolit pacientům, aby se podíleli na plánování vlastní péče? (Brink a Wood, 1994, s. 8)

Mají manažeři používat demokratický, nebo autoritativní styl vedení? Mají organizace mít plochou, nebo hierarchickou strukturu vedení?

Takové otázky jsou složité nejen proto, že obsahují (nebo vypadají, že obsahují) hodnotové posouzení. V kontextu této kapitoly je nutné upozornit na to, že nesplňují test empirickým kritériem. U každé takové otázky není jasné, jaká data potřebujeme, abychom ji mohli zodpovědět. Proto v takto formulované podobě nejsou řešitelné a nelze na ně odpovědět pomocí dat. V této podobě se nejedná o empirické otázky. Je-li nutné je zodpovědět pomocí empirického výzkumu, vyžadují přeformulování.

Netvrdím, že takové hodnotové otázky nejsou důležité. Naopak, je možné snadno zdůvodnit, že otázky typu „je třeba“ patří mezi ty nejdůležitější typy otázek, které vyžadují odpověď. Pouze tvrdím, že v takovém tvaru se nejedná o empirické otázky, a proto je zapotřebí pro jejich řešení použít neempirické postupy nebo je přeformulovat tak, aby se staly empirickými.

Obvykle může být taková otázka převedena na otázku empirickou. Existují různé způsoby, jak to provést. Jedna cesta, která je často účinná, spočívá v tom, že použijeme obrat „Myslí si X, že...?“ (kde X musíme určit). V tomto smyslu se „Mají zdravotní sestřičky nosit bílé uniformy?“ může změnit na: „Myslí si zdravotní sestřičky, že mají nosit bílé uniformy?“

„Zastávají ředitelé nemocnic názor, že zdravotní sestřičky mají nosit bílé uniformy?“

¹⁰ Redefinice otázky s cílem úplně vyhovět empirickému kritériu vyžaduje jít mnohem dále. Samozřejmě jsou zde další možnosti redefinice originální otázky typu „měl by“. Tato jednoduchá cesta se používá pro ilustraci. Uvedený způsob redefinice může být součástí jakékoli hodnotící odpovědi na originální otázku i přesto, že to trochu změnil její význam. Další možností je redefinovat „měl by“ otázku v kontextu prostředků-cílů (nebo příčiny-efekty). Například: „Měly by sestřičky nosit bílé uniformy?“ se může změnit na otázku: „Jaké důsledky má nošení bílého uniforem na vztahy sestra-doktor-pacient, nebo na postoje pacienta?“

„Myslíte si pacienti, že zdravotní sestřičky mají nosit bílé uniformy?“

A tak dále. Takto pozměněné otázky začínají vyhovovat empirickému kritériu. První ukazuje, že potřebujeme znát názory zdravotních sestřiček. V druhém případě potřebujeme podobné informace od ředitelů nemocnic.

V průběhu navrhování výzkumných otázek se tedy musíte u každé otázky ptát: „Jaká data potřebuji pro zodpovězení této otázky?“

3.7 Tři taktické aspekty

Kapitola 7 probírá některé obecné a specifické taktiky použitelné při přípravě návrhu výzkumu. Zde uvedu k této záležitosti tři taktické aspekty, protože se to hodí v kontextu této kapitoly. Jedná se o:

- význam preempirické fáze výzkumu,
- otázky před metodami,
- potřebu hypotéz.

3.7.1 VÝZNAM PREEMPIRICKÉ FÁZE

Preempirická fáze výzkumu se týká aspektů, o nichž se diskutuje v této a v následující kapitole. Pojem „otázka ve vývoji“ užívám, abych popsal první fázi analýzy a vývoje výzkumných otázek. Podle mého názoru je stejně důležitá jako empirická fáze nebo fáze metod výzkumu. Jedná se o etapu, kdy se připravují předpoklady, které budou mít významný vliv na vše, co se bude dělat později. Samozřejmě že tento vliv bude větší v prestrukturovaném typu výzkumu a menší ve výzkumu s rozvíjícím se plánem. Zdá se, že její význam není dost zdůrazněn v literatuře o výzkumných metodách. Myslím si, že to je částečně proto, že se tato literatura zabývá přednostně metodologickými záležitostmi. Nelze ovšem tvrdit, že by metodologie nebyla důleži-

tá. Spíše chci odstranit nerovnováhu tím, že zdůrazňuji význam tvorby otázek a potřebné konceptuální analýzy v preempirické fázi. Základním krokem v preempirické fázi je výběr a vymezení výzkumné oblasti a tématu. Jakmile jsou příslušná rozhodnutí studentovi jasná, bylo dosaženo velkého pokroku.

3.7.2 OTÁZKY PŘED METODAMI

Otázky a metody je třeba v daném výzkumu vzájemně propojit. Je to součást interní validity výzkumu. Jedná se o záležitost dnes důležitější než kdykoli dříve, protože v současném sociálněvědním výzkumu koexistují vedle sebe kvalitativní a kvantitativní metody, které navíc mohou být kombinovány ve smíšeném výzkumu.

Obecně platí, že toto propojení je nejlépe uskutečnitelné, jestliže se nejdříve soustředíme na návrh výzkumných otázek a pak na metody jejich zodpovězení. „Obecně“ zde znamená, že k tomuto pořadí událostí existují výjimky, a že tedy není povinné. Já ho však doporučuji, protože jsem přišel na to, že studenti se zabývají metodickými aspekty, aniž by měli jasno ve výzkumných otázkách. Příliš často a brzy se ptají: Jak to udělám? nebo Mohu použít tu a tu metodu? Tyto dotazy jsou samozřejmě namístě, ale nikoli na začátku procesu plánování výzkumu, protože by mělo předcházet formulování předmětných aspektů, kdy se zabýváme tím, co vlastně chce výzkum prozkoumat.

3.7.3 POTŘEBUJI VE SVÉM NÁVRHU HYPOTÉZY?

Otázku Potřebuji hypotézy? situuji na mnohem specifitější úroveň. Tato otázka se vyskytuje velmi často a způsobuje obtíže. Stručně řečeno, domnívám se, že hypotézy se mají ve výzkumu používat, je-li to vhodné, a ne z povinnosti a automaticky. Toto přesvědčení vychází z náhledu, že hypotézy mají ve výzkumu důležitou roli, pokud mohou být dedukovány z teorie nebo jsou pomocí teorie vysvětleny, takže výzkum, který je testuje, skutečně testuje teorii, která za hypotézami stojí.

Jedná se o „klasický“ nebo tradiční hypoteticko-deduktivní model výzkumu, který má samozřejmě své opodstatnění a význam. Ne každý sociální výzkum se s tímto modelem ovšem ztotožňuje. Existují dvě přímočaré otázky, které pomáhají při určení toho, zda v dané studii jsou hypotézy potřebné:

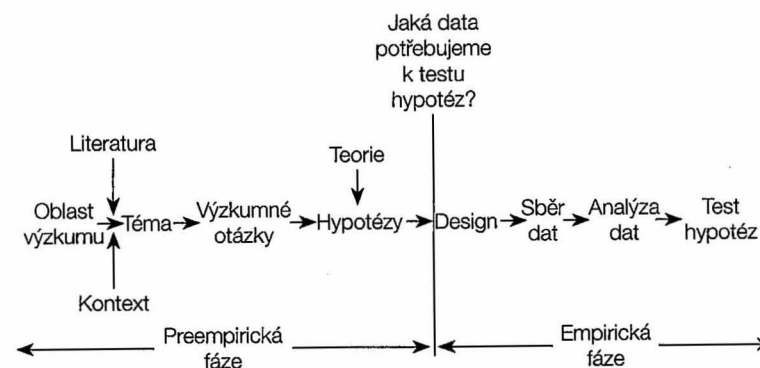
- Mohu pro každou specifickou otázku předem navrhnout predikci, co očekávám (před empirickým výzkumem, tedy předtím, než získám a analyzuji data)?
- Pokud ano, vychází základ predikce z nějaké množiny tvrzení, z nějaké „teorie“, z níž lze hypotézy odvodit a která hypotézy vysvětluje?

Jestliže si na tyto dvě otázky odpovíme kladně, můžeme se ve výzkumu pokusit formulovat a testovat hypotézy a také tímto způsobem testovat „teorii“. Odpovíme-li záporně, pak navrhneme ponechat celou záležitost na úrovni výzkumných otázek. Nevidím žádný logický rozdíl mezi zodpovídáním výzkumných otázek a testováním hypotéz, jestliže uvažuji o tom, jaká data potřebuji a jak je budu analyzovat. Jsou zapotřebí stejné operace.

Toto dilema (hypotézy, nebo bez hypotéz?) nemusí mít podobu striktního „buď, anebo“. Idea „řídící hypotézy“ bývá pro výzkum užitečná. Může se jednat o poučený odhad nebo domněnku, pro kterou nemá výzkumník zcela jasné zdůvodnění ve smyslu, jak jsme již popsali výše. Jako způsob propojení, shrnutí a integrování přemýšlení výzkumníka o tématu, což je velice důležité, může dát taková řídící hypotéza směr přípravě plánu výzkumu, sběru dat a analýze a může připravit půdu pro další užitečné koncepty v jeho uvažování. V tomto smyslu to jednoznačně užitečné je. Musíme si však také uvědomit, že tyto funkce mohou plnit i výzkumné otázky. Zvláště zmiňovanou „fokusující“ funkci hypotézy plní stejně dobře výzkumná otázka.

Stručně řečeno, jsem proti představě, že máme mít ve výzkumu hypotézu jenom proto, že *ji tam musíme mít*. Používejme hypotézy, je-li to užitečné, a nepoužívejme je, pokud tomu tak

není. Obrázek 2.1 ukázal model výzkumu, který je postaven na výzkumných otázkách. Tento model lze modifikovat pro výzkum, jenž má za základ testování hypotéz. Takto modifikovaný model ukazuje obrázek 3.1.

Obr. 3.1 Zjednodušený model výzkumu (s hypotézami).

3.8 Přehled pojmů a otázky

Pojmy

- research area : výzkumná oblast
- research topic : výzkumné téma
- general research question : obecná výzkumná otázka
- specific research questions : specifické výzkumné otázky
- empirical criterion : empirické kritérium
- hypotheses – relationship to theory : hypotézy – vztah k teorii

Otázky

- Na zcela obecné úrovni
- Co
- O čem je můj výzkum?
- Jaký je jeho účel?
- Na co chce přijít nebo co chce zodpovědět?
- Speciálně: Na jaké otázky chce nalézt odpovědi?

Jak

Jakým způsobem můj výzkum zodpoví položené otázky?

Proč

Proč je důležité provést tento výzkum?

Specifičtěji:

Jaká je moje výzkumná oblast? Určil jsem ji jasně?

Jaké je moje téma? Určil jsem ho jasně a ukázal jsem, že patří do dané výzkumné oblasti?

Jaké jsou mé obecné výzkumné otázky?

Jaké jsou mé specifické výzkumné otázky?

Vyhovuje každá specifická výzkumná otázka empirickému kritériu? To znamená, je jasné, jaká data jsou zapotřebí k zodpovězení každé otázky?

4 Role teorie a práce s literaturou

Předchozí kapitola pojednala o základní kostře přípravy návrhu výzkumu a jako praktický a pedagogický prostředek využila výzkumnou otázku. V této kapitole se podíváme na čtyři doplňující aspekty. Dva z nich (perspektiva a teorie) se týkají obecného směru a orientace výzkumu. Další (prestrukturovaný versus rozvíjející se plán) se týká hlavně schématu výzkumu a metod. Čtvrtý (literatura) se týká jak kontextu výzkumu, tak způsobu, jak se výzkumné otázky a strategie navrhuji.

Tyto aspekty jsou zde zvláště důležité, protože se věnujeme kvalitativnímu i kvantitativnímu výzkumu současně a využíváme společný základní rámec výzkumných otázek, schématu výzkumu, sběru i analýzy dat. Také je potřeba se jim věnovat z toho důvodu, že zahrnujeme do svého uvažování jak celý sociální výzkum, jeho různé disciplíny a různé výzkumné styly a tradice, tak oba hlavní rozdílné přístupy. Tyto aspekty však nemají vždy stejnou důležitost, takže ne všem se bude v konkrétních návrzích výzkumu věnovat stejná péče. Navzdory tomu si myslím, že se jedná o aspekty, které je při plánování výzkumu nutné stále

Punch, Keith

[Developing effective research proposals. Česky]

Úspěšný návrh výzkumu / Keith F. Punch ; z anglického originálu Developing effective research proposals přeložil Jan Hendl.

– Vydání druhé. – Praha : Portál, 2015. – 232 stran

ISBN 978-80-262-0980-5 (brožováno)

303 * 303.025 * 001.81/.87 * 001.8/9 * 001.8

- sociální výzkum
- empirický výzkum
- výzkumné projekty
- vědecká práce
- vědecká metodologie
- příručky

00 - Věda. Všeobecnosti. Základy vědy a kultury. Vědecká práce
[12]

Překlad knihy byl proveden v rámci řešení výzkumného záměru MŠMT ČR MSM č. 6198959221 na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci.

Původní anglické vydání:

Developing Effective Research Proposals.

SAGE Publications of London, Thousand Oaks, New Delhi and Singapore

© Keith F. Punch, 2006

České vydání:

Translation © Jan Hendl, 2008

© Portál, s. r. o., Praha, 2008, 2015

ISBN 978-80-262-0980-5

1 Úvod	9
1.1 Návrh výzkumu – účel a využití této knihy	9
1.2 Přehled základů	11
1.3 Pojetí výzkumu	17
1.4 Struktura kapitol	18
1.5 Přehled pojmů	18
2 Návrh výzkumu: lektoři, očekávání a funkce	21
2.1 Co je návrh výzkumu	21
2.2 Lektoři a jejich očekávání	23
2.3 Funkce a účel návrhu	25
2.4 Strukturovaný a rozvíjející se výzkum	26
2.5 Návrh výzkumu jako plán	28
2.6 Výzkumné otázky, nebo výzkumné problémy?	29
2.7 Zjednodušený model výzkumu	31
2.8 Přehled pojmů a otázky	33
3 Obecné schéma pro přípravu návrhů výzkumu	35
3.1 Základní schéma	36
3.2 Hierarchie konceptů	37
3.3 Výzkumné oblasti a témata	39
3.4 Obecné a specifické výzkumné otázky	40
3.5 Otázka sběru dat	43
3.6 Výzkumné otázky a data – empirické kritérium	44
3.7 Tři taktické aspekty	46
3.8 Přehled pojmů a otázky	49

4 Role teorie a práce s literaturou	51
4.1 Perspektiva výzkumu	52
4.2 Role teorie	55
4.3 Prestrukturovaný výzkum versus rozvíjející se výzkum	60
4.4 Literatura	63
4.5 Práce na přehledu literatury	66
4.6 Přehled pojmů a otázky	69
5 Metody	71
5.1 Úvod	71
5.2 Kvantitativní data, kvalitativní data, nebo obojí?	72
5.3 Plán výzkumu	74
5.4 Otázka metodologické kvalifikace	84
5.5 Etické aspekty	86
5.6 Přehled pojmů a otázky	88
6 Psaní návrhu výzkumu	91
6.1 Úvod	91
6.2 Názvy kapitol	94
6.3 Návrh kvalitativního výzkumu	106
6.4 Akademický styl psaní	109
7 Taktiky	113
7.1 Úvod	113
7.2 Obecné taktické otázky	114
7.3 Fakultní a institucionální směrnice	115
7.4 Začínáme	117
7.5 Hodnota konzultace	123
7.6 Hodnota psaní	124
7.7 Tři běžná dilemata	124
7.8 Význam srozumitelnosti	129
8 Příklady návrhů výzkumu	131
8.1 Kvantitativní návrh: vzdělávání	132
8.2 Kvalitativní návrh projektu: vzdělávání	144

8.3 Smíšený návrh projektu: sociální intervence v medicíně	160
8.4 Kvantitativní návrh výzkumu – manažerství, obchod .	174
8.5 Kvalitativní návrh projektu: ošetrovatelská služba při léčbě bolesti	184
8.6 Další návrhy výzkumu v dostupné literatuře	198
Příloha 1	201
Objasnění pojmů „perspektiva“, „strategie“ a „plán“	201
Příloha 2	205
Otázky jako vodítko zpracování návrhu výzkumu	205
Slovník	209
Literatura	219
Věcný rejstřík	223